

Albert Réka

Kísérlet egy esszencialista nemzeti képzet antropológiai megközelítésére*

„Az a kultúrafogalom, amely mellett síkraszállok, s amelynek hasznosságát [...] próbálom bizonyítani: lényegében szemiotikai jellegű. Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom. A kifejtést tartom a céloknak, a felszínen rejtélyes társadalmi kifejezések magyarázatát.”

Clifford Geertz¹

Abban az óriási halmazban, amely a nemzeti kultúrákról és társadalmakról alkotott legkülönbözőbb reprezentációkat² tartalmazza, jelentős számban találunk olyan normatívnak tekintett esszencialista reprezentációt, amely a „nemzeti mivolt”, a „nemzeti jelleg”, a „nemzeti karakter” erősen sztereotipizált kollektív képzetét jeleníti meg. A nemzeti közösségek kulturális jelenségeit vizsgáló kutatók általában hajlamosak arra, hogy a sztereotipizált képzeteket mindössze olyan redukcióknak tekintsék, amelyek nem többek, mint a kollektív karakter egyfajta érdektelen torzulásai,³ és amelyekkel kapcsolatosan az egyetlen helyes kutatói attitűd az azoktól való elhatárolódás lehet, illetve legfeljebb annak bemutatása, hogy adott esszencialista képzet miben és miért nem felel meg a korabeli társadalmi és történelmi valóságoknak. Már csak abból a jogos megfontolásból is, miszerint ha egy kutató ezeket a képzeteket tárgyalja, óhatatlanul újratermeli

* Jelen tanulmány az OTKA által támogatott, NI69207. számú *A 19. századi magyar nemzetépítés elemeinek átértékelése új szempontok alapján* címet viselő kutatási program keretében készült.

¹ Geertz 2001: 196.

² A francia *représentation* kifejezés, amelynek tükörfordítása a magyar reprezentáció, eredetileg legalább két jelentéssel rendelkezett. Egyrészt képzetet jelentett (lásd Durkheim „kollektív képzetek”), másrészt a képzetek megjelenítését, visszatükrözését, ábrázolását. Tekintettel arra, hogy a szó reprezentációként mára kiirathatatlanul részévé vált a magyar tudományos köznyelvnek, a fent jelzett kétértelműség ellenére is kénytelenek voltunk megtartani. Mindazonáltal, ahol a szövegben egyértelműen képzetekről van szó, ott ez előbbi, ahol visszatükrözésről vagy ábrázolásról, ott az utóbbi kifejezést használjuk; a reprezentációt pedig csak ott alkalmazzuk, ahol mindkettőről szó van, ezzel is e kettősséget hangsúlyozva.

³ Herzfeld 1992: 67.

a gyakran nemkívánatos jelentéseket hordozó tartalmakat és alkalmasint az előítéleteket mozgósító nacionalista gondolkodásmódot is. Mint ahogyan az antropológus Kapferer megjegyzi, „úgy tűnik, hogy a nacionalisták bebizonyítják azt, amit sok antropológus állít”.⁴

Csakhogy a kutató nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a fent említett esszencialista nemzeti képzetek máig szerepet játszanak a nemzeti társadalmak mind politikai, mind pedig kulturális életében. Hiszen jellemzően továbbra is azokban a történelmi helyzetekben mobilizálódnak, amelyekben a nemzeti társadalmakban versengő, különböző identitások keresik a megnyilvánulás és a kifejezés lehetőségeit, vagy amikor a nemzetként fellépő közösségek próbálják érdekeiket érvényesíteni, gondolok itt például az Európai Unió bővítését kísérő ellentmondásos jelenségekre.⁵ Talán ezzel magyarázható, hogy nagyjából a 19. századra tehető megjelenésük óta, az esszencialista nemzeti reprezentációk gyakorlatilag elfedik a különböző csoportidentitások mögött rejlő különböző nemzetkoncepciókat, vagyis éppen azokat a nemzetről vallott eltérő nézeteket, amelyeket jelenkori kutatásaink feltárni kívánnak.

Noha tudjuk, hogy az esszencialista reprezentációkat – megjelenésük pillanatától napjainkig – az egyes társadalmi szereplők hatékony eszközként állítják hegemon törekvéseik szolgálatába, hiba lenne vizsgálatukat csupán a politikai érdekek és stratégiák logikája által meghatározott erőterre korlátozni. A politológiai megközelítés ugyanis, miközben a nacionalista képzetek társadalmi hatékonyságára fókuszál, többnyire föl sem teszi azt az alapkérdést, hogy e kollektív reprezentációk valójában milyen specifikus mechanizmusok révén is fejtik ki kultúra- és közösségteremtő hatásukat, más szóval, hogyan is működnek egyáltalán.

Ennél is meglepőbb talán, hogy ugyanez az alapkérdés a nacionalizmus működését, illetve a nemzetépítés stratégiáit tárgyaló nagy hatású antropológiai munkákban is jórészt megválaszolatlan maradt. Bár úgy tűnhet, hogy Benedict Anderson úttörő munkája – mivel kifejezetten az „elképzelt közösséget” létrehozó szimbolikus folyamatokat vizsgálja – éppen a fent jelzett szempontok szerint is újított, valójában mind az ő, mind pedig az Ernst Gellner nevével fémjelzett konstruktivista megközelítés, végső soron olyan globális ideológiaként

⁴ Bruce Kapferer szerint a nacionalizmus a kulturális folyamatok egyfajta sajátosnak tekinthető formálása. „A kultúrának a nacionalizmus általi tárgyiasítása és a nacionalisták azon állítása, amely szerint az az emberi cselekvések mozgatórugója, gyakorlatilag az antropológia egyes kulcstételeinek megerősítése. Úgy tűnik, hogy a nacionalisták bebizonyítják azt, amit sok antropológus állít. Valójában, arra a kapcsolatra, amely a modern nacionalizmust, a modern antropológia kibontakozását és a kultúra fogalom központi szerepét az antropológiában összeköti, már régóta felfigyeltek.” (Kapferer 1989: 192.)

⁵ Az Európai Unió közelmúltban lezajlott bővítésével kapcsolatos események kísérőjelenségei éppen arra hívták fel a figyelmet, hogy az előzetes várakozások és a nemzetek lassú eltűnését vizionáló jóslatok ellenére a nemzetben való gondolkodás látványos hangsúlyokat kapott, az esszencialista nemzeti reprezentációk, a nemzeti sztereotípiák erőteljes „aktivizálódása” pedig meglepő társadalmi jelenségeket produkált.

láttatja a nacionalizmust, amelyet az elit kényszerít a különböző lokálisnak tekinthető univerzumokra.⁶

Ezzel szemben, Michael Herzfeld a Görögországban végzett hosszú antropológiai terepmunka-tapasztalatai nyomán arra a következtetésre jut, hogy többé már nem elfogadható az úgynevezett „top-down” (fentről le) modell alkalmazása, mert az a lokálist mindössze egyszerű befogadóvá fokozza le, az uralkodó áramlatok passzív befogadjává. Éppen ezért ő a lokális szintjén vizsgálja meg a nemzetállamot alakító folyamatokat, és szemléletesen bizonyítja, hogy az általa görcső alá vett etnikai sztereotípiák és esszencialista nemzeti képzetek kollektív ismerete és a lokális társadalomban való mindennapos használata, valójában a homogén nemzetről alkotott elképzelést kérdőjelezi meg folyamatosan.

Nézetem szerint Herzfeld megközelítése különösen releváns az esszencialista nemzeti képzetek antropológiai kutatása során. Feltéve, hogy nem hagyjuk figyelmen kívül az írástudó elit – legyen az csupán lokális, vagy országos, vagy akár nemzetközi szinten hatást gyakorló – szimbólumgyártó, kollektív képzetet alakító és terjesztői tevékenységét. Ha az esszencialista nemzeti képzeteket és azok ábrázolását vizsgáljuk, akkor a kitalálás, megalkotás és terjesztés bonyolult folyamata egy olyan komplex kölcsönhatás eredményeként értelmezhető, amely egyrészt a centrum és a periféria, másrészt a lokális és a nemzeti, illetve a nemzetek közötti viszonyrendszerben aktivizálja a különböző társadalmi csoportok által osztott kollektív képzeteket.

Jelen tanulmány azonban nem a nemzetelméletek terjedelmes irodalmát kívánja újabb elvont argumentummal bővíteni. Célunk annál sokkal szerényebb. Mindössze arra teszünk kísérletet, hogy a bevezetőben felvillantott elméleti megfontolások alapján, a 19. század publicisztikai anyagából kiválasztott néhány szövegre támaszkodva bemutassuk a magyar „nemzeti mivolt”, „jelleg” vagy „karakter” egyik esszencialista reprezentációját, valamint megvilágítsuk a kitalálás, újratermelés és terjesztés folyamatának néhány aspektusát. A nemzeti képzetalkotás itt megkísérelt megértése egyik első lépés lehet azon az úton, amely a nacionalista gondolkodásmód belső mechanizmusainak feltárása felé vezet.

*

1859 októberében jelent meg Beniczky Irma terjedelmes leírása a kor színvonalas ismeretterjesztő orgánumának két egymást követő számában, a *Vasárnapi Újság*-ban. A „Pusztai élet” címet viselő íráshoz, amely a lap közkedvelt „Hazai tájleírások s népviseletek” rovatában kapott helyet, a szerkesztő sokatmondó megjegyzést fűzött:

⁶ Míg Anderson egyáltalán nem szentel figyelmet az esszencialista reprezentációk „nemzetépítő” szerepének, addig Gellner egyszerűen elveti („hazug mítosznak” minősíti) a „nacionalista képzeteket”.

„E néprajz nem régiben egy igen elterjedt külföldi német lapban jelent meg. Közöljük azt, hogy a rólunk terjesztett véleményeket ismerjük, a mi ezen esetben eléggé hű és kedvező színben jelent meg. Egyuttal e cikket visszafoglaljuk, mint magunkét, mint keblünkéből származottat, mert ez ismertetés alatt »Beniczky Irma« nevet olvasunk. Ki ő, az ismeretlen szerzőnő? S ha illy szépen ír, miért nem áll a mi soraink között? – Szerk.”⁷

Látható, hogy a véleményformálást ez esetben sem bízta a véletlenre a *Vasárnapi Újság*. A szándék egyértelmű: a szerkesztő önnön szakértelme és társadalmi pozíciója jogán minősíti és hitelesíti a lapjában közölt „ismertetés” megállapításait, elfogadja és mintegy elfogadásra ajánlja a „rólunk terjesztett véleményeket” és nem utolsósorban kijelöli az adott „néprajz” értelmezési keretét. Mindezt úgy, hogy ugyanakkor a korabeli olvasó tudomására hozza mind az ismeretlen szerzőnőhöz,⁸ mind az általa leírtakhoz való viszonyulás kívánatos módját. A „Pusztai élet” című cikk pedig alkalmasint eleget tesz mind a három szempont által támasztott követelményeknek.

Beniczky tanulmánya ugyanis elsősorban egy módszeresen elkészített, részletes etnográfia, amelyben a szerző egy utazás alkalmával tett megfigyeléseit, személyes benyomásait ötvözi a címben jelzett tárgyra vonatkozó konkrét információkkal. Az utazásra – mint megtörtént eseményre – való jelzésszerű hivatkozás többször felbukkan a szövegben. A szerzőnek kimondatlanul is célja van vele: így vindikál objektivitást az általa leírtaknak, hiszen ott volt, látta, tehát valósnak tekinthető az általa megrajzolt kép.

Miközben az olvasó szeme előtt szinte megelevenedik az érzékletesen megrajzolt pusztai táj, benépesítve az ott élő emberekkel és állatokkal, a szépen gördülő leírást ismételten megszakítják olyan információk és – bizonyára didaktikus céllal betűzött – magyarázatok, amelyeket az író láthatóan a német olvasókörzönségre való tekintettel illeszt bele a tanulmányba, mintegy kibeszélve a szövegből.⁹ A mocsár, a nádas, a Tisza-part, a „síkság termő része”, a csárda, vagy a tanya

⁷ Hazai tájleírások s népviseletek. I. Pusztai élet. *Vasárnapi Újság* (továbbiakban VÚ.) 1859. október 2. (40. szám).

⁸ Beniczky Irma 1828-ban született a felvidéki Alsó-Micsinyén. Az 1848–49-es események következtében, minthogy bátyja ~ Lajos fontos szerepet játszott a szabadságharcban, a család elveszítette vagyonát és az író nehéz körülmények között töltötte fiatal éveit. 1860-ban Kuliffay Ede költő felesége lett. Első írásait 1858-ban közölte, „[...] a mikor is több külföldi lapban jelentek meg tőle apróbb dolgozatok; 1859-ben a *Vasárnapi Újságba* írt eredeti hazai tájleírásokat, részint a *Gartenlaube*-ban megjelenteket közölte fordításban.” 1860-tól a *Buda-pesti Bazár* munkatársa, de sok más szépirodalmi és divatlap is közölte írásait, némelyik lapnál hosszabb-rövidebb ideig szerkesztőként is dolgozott (*Családi Kör*, *Tarka Világ*, *Magyar Hírlap*, *Regélő*, *Képes Családi Lapok*, *Nemzeti Hírlap*). Számos ifjúsági könyve, pedagógiai és női olvasóknak szánt ismeretterjesztő munkája, valamint regényfordítása jelent meg. 1902-ben hunyt el Újpesten. [Lásd Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*; valamint Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*.]

⁹ „Kik ezen gyanús kinézésű egyének, kik az asztal körül olly komolyan borozgatnak, egy pillanatra is alig méltatván a belépő idegent? Miféle ház ez? Hol vagyunk? E három kérdésre magyar

a plasztikus leírásnak köszönhetően mind nagyon életszerű. Pontos információkat szerezhetünk a nád és a sás hasznosításáról,¹⁰ a tiszai halászatról, majd említést nyernek az alföldi gabonatermesztés azon jellegzetességei, amelyek még sok évtized múlva is foglalkoztatják a néprajzkutatókat.¹¹ Találunk néhány mondatot az állattartásról, majd részletes leírást az aratásról,¹² valamint ez utóbbihoz kapcsolódó népszokásokról. A szerző azon túl, hogy betekintést nyújt az Alföldön élő társadalmi, illetve foglalkozási csoportok tevékenységébe, röviden utal a csoportok egymáshoz való viszonyára, – mai fogalmaink szerint – a társadalmi rétegzettségre is. Jó etnográfushoz illően, aprólékosan leírja a felvonultatott figurák jellemző öltözetét, külön figyelmet szentelve a jellegzetesnek tartott ruhadaraboknak.

Ám a pontosan tájékoztató, objektív hang megbicsaklik, amikor Beniczky a pusztai lakóit jellemzi. Általában rosszul titkolt szimpátiával ír a betyárokról és a juhászról, a szegénylegényeket pedig egyenesen mint „pusztai lovagokat”, a „pusztai arslánait” állítja elének, akik a betyárokhhoz hasonlóan „a mások rovására élnek ugyan, de nem annyira a félelemnek, kikényszerített, mint inkább a vendégszeretetnek önkényes adományaiból”. Az írást a tényszerű megállapítások ellenére is mélyen áthatja a pusztaromantika. Ez pedig alkalmanként olyan

embernek könnyű a felelet; de nem csuda, ha az idegen mindezen titokteljes dolgok láttára holmi borzadályt érez magában. Pusztán vagyunk; ama sötét alakok betyárok; ama ház csárda. E szó alatt a »puszta« egyáltalában nem kell valami elhagyott, lakatlan helyet, vagy terméketlen sivatagot érteni; Magyarországból azzal oly darab föld megnevezésére élnek, melynek határain belül egyetlen falu sem található, s mely több száz sőt néha több ezer holdra terjed. E puszták számát mintegy 3000-re teszik, melyek részint magánosok, részint egész községek birtokában vannak. Hogy terjedelmükről némi fogalmat nyújtsunk, csak a Hortobágyi pusztát említjük meg, mely 55,000 holdra terjed, s melynek kövér legelője a számtalan juhon és lovakon kívül 30,000 darab szarvasmarhának gazdag táplálékot nyújt. E pusztai rajta legelő összes barmokkal együtt Debreczen városáé, melynek határa 10 mérföld hosszú, és két mérföld széles.” VÜ. 1859. október 2. (40. szám).

¹⁰ „A nádat és sást télen, mihelyt a mocsárok befagytak, levágják, csomókba kötik, s részint eladják, részint saját használatukra fordítják. Minthogy e tájakon a fát csak nevérről ismerik, azért közönségesen a nád szolgál tüzelőszerű. Továbbá ezzel fedik házaikat, gyékényt készítenek, s utat csinálnak belőle a mocsárokon át. Gyakran történik, hogy erősen összekötött nádkévéket több rétegen egymásra raknak, s az így készült ruganyos hídon a legnagyobb terheszekerekkel haladnak át. E mocsáros vidékek lakói az ily hidak építésében kitűnő ügyességgel bírnak; egy-két óra múlva készen áll a néhány öles nádhid. Sőt néha járhatlan mocsárokon át 10–200 öl hosszú hidat is vernek ily módon.” VÜ. 1859. október 2. (40. szám).

¹¹ „A gabona és takarmány eltartására szolgáló csűrök és felszereknek itt nyoma sincs. A szükséges anyagszerek hiánya miatt bajos is volna e tájakon nagyobbszerű épületeket emelni. A betakarított gabonát szabad ég alatt, valamely kerített térségen háznagyságú asztagokba rakják, s annak idején lovak által nyomtatják el.” VÜ. 1859. október 9. (41. szám).

¹² „Az aratás kezdetével a pusztai is megélenkül; némely nagyobb birtokon 600–800 arató is dolgozik. Ezek többnyire az északi tót megyékből vándorolnak le, melyek lakói a föld sovány terméséből otthon meg nem élhetnek. Itt tartózkodásuk ideje alatt bizonyos communistikus társaságot képeznek. Egyet maguk közül főnöknek választanak, kinek hivatása közös érdekük felett őrködni, a szerződést, a következő évre megkötni, s az élelmezésről gondoskodni. Ennek oldala mellett áll a gazdaszony, ki mindnyájuk számára főz és süt. Legközönségesebb munkabérük az általuk learatott összes gabonának tízedrészből áll. Valódi öröm nézni, milly rendkívüli szorgalommal dolgoznak az emberek” VÜ. 1859. október 9 (41. szám).

szövegrészeket eredményez, amelyek a megfigyelt valóságot ábrázoló leírásoknak teljesen ellentmondó következtetést, interpretációt, véleményt tartalmaznak. A megidézett szereplők jellemzésekor feltehetően nem csupán azért vált hangot a szerző, mert – mint ismeretes – a szubjektivitás megkerülhetetlen velejárója a személyes véleménynek, hanem elsősorban azért, mert a művelt író nő valójában nem tudja, vagy talán nem is akarja a saját tapasztalatait közvetíteni és megosztani az olvasóközönséggel.

Ehelyett – és ezt tartjuk témánk szempontjából igazán lényegesnek – a korabeli nemzeti diskurzus hatékony közvetítőjévé átlényegülve, az akkoriban oly jellemző kollektív reprezentációt, a század folyamán aprólékosan kidolgozott nemzeti karakter kulturális reprezentációját reprodukálja. A szöveg olvasása közben néha még olyan benyomásunk is támadhat, hogy a részletes etnográfia csupán valamiféle alap, vagy tartószervezet, amelyre ráépül a már unalomig ismételt sztereotípiákat tartalmazó kollektív képzet. A két különböző – az objektívnek vélt tudományoskodó, valamint a némileg túlfűtött nemzeti – diskurzus fokozatosan összecsiszítja, bekezdésről bekezdésre növelve a szöveg által közvetített szemantikai feszültséget. Például, közvetlenül a Tisza szabályozási munkálatait említő néhány dicsérő, majd hogyanem propagandisztikus céllal papírra vetett mondat után¹³ Beniczky váratlanul, az elbeszélés ívét szinte brutálisan megtörve, kifejezett módon elénk tárja a magyar nemzeti mivolt (vagy karakter) egyik esszencialista reprezentációját, egyfajta végső üzenetként a cikk első részének legvégén.

„Feltűnő azon körülmény, hogy e vad pusztákon csaknem kizárólag zsidó kocsmárosokat talál az ember. Magyar ember nem vállalkozik arra mert nincs meg benne az illy üzlettel járó számító szellem és a nyerekedési vágy, melly a gazdagok előtt az alázatosság mindenféle formájában hajlongani tud, míg a szegényekkel szemközt aljas dölyfösségben nyilatkozik. A magyar ember ritkán marad közönyös valamely kérelem iránt, míg ellenben egy ismeretlen parancsai előtt zárvák fülei, bármily gazdag jutalom kínálkozzék is neki tett szolgálataiért. Természetes, hogy a magyar jellemnek ezen fővonása a társas életből napról napon jobban eltűnik, s most már jóformán csak a pusztákon, a természetnek amaz egyszerű gyermekeiben tartja fenn magát.”¹⁴

Majd a következő számban megjelenő rész is hasonlóan fejeződik be, mintegy kiegészítve a közvetíteni kívánt magyar imázst.¹⁵

¹³ „A Tisza e féltelen kicsapongásainak most gátot vetnek, medrének munkában levő szabályozása által. Ha e nagyszerű munka be lesz fejezve, a mocsárok legnagyobb részt el fognak tűnni, s termékeny mezőkké alakulnak át.” VÜ 1859. október 2. (40. szám).

¹⁴ Hazai tájleírások s népviseletek. I. Pusztai élet. VÜ. 1859. október 2. (40. szám).

¹⁵ A kép és imázs kifejezéseket nem tekintjük egymás tökéletes szinonimájának, ugyanis nézetünk szerint a „magyar imázs” kifejezés jelentése bővebb, mint a magyarságkép jelentése. Ez utóbbi elsősorban az önképre utal, míg az előbbi magában foglalja a recepcióra való utalást is, vagyis azt a módot, ahogyan az idegen tekint, illetve tekinthet a magyar reprezentációjára.

„A pusztai lakója menten maradt azon túlfinom illemtől, mely a nyílt, becsületes arcot csalfa mázzal vonja be; mindazáltal nem hiányzik benne a kellem és erkölcsi ildomosság. Általában a magyarban nem található fel ama nyers mindennapiasság, ama buta otrombaság, mellyet más népek legalsó rétegeiben tapasztalunk, mellyek pedig olly örömezt nevezik a magyart durva barbárnak. Jellemében van valami lovagiasság, melly leginkább a nőnem iránti előzékeny viseletében mutatkozik. Büszke önértet, erejének tudata, valamint a zene és költészet iránti veleszületett hajlama képezik szívének fő jellemvonásait. Szomorító jele a polgárosításnak, hogy a magyar nemzeti jellem alapvonásait sokkal nagyobb mértékben találjuk fel a puszták miveletlen lakóiban, mint a sima polgárosodás útján haladó városokban.”¹⁶

A magyar karakter ilyen típusú esszencialista meghatározása, természetesen nem a felvidéki származású Beniczky Irma találmánya. E nemzeti reprezentáció előképei, jórészt az irodalom által kidolgozott sematikus, esszencialista „pusztai magyar”-ábrázolások jól ismertek, mint ahogyan az a reprezentációs gyakorlat is, amelyen keresztül a nemzethez való tartozás, valamint az azzal strukturálisan együtt járó kirekesztés megvalósul. Azt a tényt, hogy a nemzetinek mondott társadalom önmagát csak kontrasztív módon tudja meghatározni, már a múlt század elején leírta Marcel Mauss francia etnológus, majd nyomában még számos, a nemzeti kultúrával, a nemzetépítés kulturális gyakorlatával foglalkozó társadalomkutató.¹⁷

Márpedig a fent bemutatott szövegrészből is világosan kiderül, hogy az idézett „zsidó kocsmáros” *versus* „magyar ember”, illetve „általában a magyar” *versus* „más népek” dichotómia alapvetően fontos strukturális eleme az adott nemzeti reprezentációnak. Mind az idézett leírásban, mind pedig a hozzá hasonló ábrázolásokban, az ellentétpár egyik tagja – a „mi” – tulajdonképpen indirekt módon, valakikhez, valakikhez, a „másikhoz” képest határozza meg önmagát. Így hozza létre egyfelől azt a tetszés szerint bővíthető halmazt, amely a „mi”-t, „általában a magyart” jellemző tulajdonságokat tartalmazza, másfelől pedig azt, amelybe azok a tulajdonságok kerülnek, amelyek hangsúlyozottan *nem* jellemzőek a magyarra. Éppen ezért az ilyen és az ehhez hasonló kontrasztokat létrehozó diskurzus hangütése *per definitionem* polemikus, hiszen egyrészt elismerést, elfogadást vindikál a pozitívnak tekintett tulajdonságok számára, másrészt visszautasítja a vélt vagy valós, negatívnak tekintett karakterisztikumokat. Nem melleleg így ez a típusú nemzeti reprezentáció hangsúlyos politikai dimenzióval is rendelkezik.

¹⁶ Hazai tájleírások s népviseletek. I. Pusztai élet. (Vége) VÚ. 1859. október 9. (41. szám).

¹⁷ Nem sokkal az első világháború után kezdi el írni Marcel Mauss a nemzet kérdését tárgyaló nagy művét, amelyet azonban soha nem fejez be. Mindössze egy szöveget publikál 1920-ban *The Problem of Nationality* címmel. Ez a szöveg valójában Maussnak a hasonló címmel rendezett szimpóziumon előadott hozzászólása, amelyet más hozzászólásokkal együtt adtak ki. *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, Vol. 20. 1919–1920: 237–265. A nagy vállalkozásnak valójában csak egyes részleteit ismerhetjük, azoknak a szövegeknek köszönhetően, amelyeket Henri Levy-Brühl közöl 1956-ban a *L'Année sociologique* folyóiratban *La nation* címmel. Ez a szöveg kerül bele az 1969-ben megjelenő Mauss összegyűjtött műveit tartalmazó gyűjteménybe. (Mauss 1969.)

Amennyiben elfogadjuk, hogy az önkép kontrasztív módon való meghatározása alapvető jelentőséggel bír az esszencialista nemzeti reprezentáció belső struktúrájának létrehozásában, úgy az antropológiai elemzés során semmiképpen nem kerülhetjük meg a kontrasztív referens, vagyis a „másik” vizsgálatának problémáját. Láthatjuk, hogy a „Pusztai élet”-ben felvázolt magyarábrázolásban a viszonyítási szubjektumok kijelölése két különböző szinten történik. A diszkurzív politikatudomány Carl Schmitt által kidolgozott – adott esetben némileg módosított – kategóriáira hivatkozva azt mondhatjuk, hogy a vizsgált reprezentáció egyrészt a „más népek”-hez képest, tehát az úgynevezett „külső” idegenhez képest, másrészt pedig egyfajta „belső” idegenhez képest véli meghatározni a saját nemzeti mivoltot. Az összehasonlítás e két szintjének vizsgálata valójában más-más értelmezési regisztert mozgósít. A nemzeti (a magyar) szembeállítás más népekkel, jelen esetben implicit módon a némettel, kétségkívül csak abban a keretben nyer értelmet, amely a nemzetépítés folyamatát egy globális kulturális logika által meghatározott gyakorlatként határozza meg.¹⁸ Ezzel szemben, a belső idegennel való szembeállítás, mindenképpen a lokális szintjén, a saját nemzeti társadalom belső törésvonalai által meghatározott kontextusban értelmezhető.

Ha a szövegben fellelhető oppozíciós párokat tüzetesebben megvizsgáljuk, szembetűnik, hogy nem csak a „mi” és a „másik” jellemző tulajdonságai állnak szemben egymással. A kontrasztba állítás, mint diszkurzív gyakorlat, valójában nem merül ki abban, hogy létrehozza a sematikus nemzeti karakterek dichotómiáját, hanem ezen túlmenően, e nemzeti képzet más, alapvetően fontos elemeit is érinti. Nevezetesen azoknak a lokális társadalmi tereknek a reprezentációját is, amelyek egy kiemelten nemzetinek tekintett teret hivatottak ábrázolni. Például, mint ahogyan már egy korábbi tanulmányunkban kimutattuk, a 19. század harmincas éveinek bőséges pusztai témájú irodalmában, maga az alföldi táj áll versenyben a hegyekkel,¹⁹ az alföldi magyar pedig implicita a hegylakókkal.²⁰ A megvizsgált „nemzeti” tájat ábrázoló szövegek majd’ mindegyike, legyen az vers, vagy próza – hol hangsúlyosan, hol csak formálisan – tartalmazza a „magyar táj” kontrasztív referensére való hivatkozást.²¹

¹⁸ Benedict Anderson szerint a nacionalista gondolkodásmód paradox volta pontosan abban áll, hogy a nemzet, miközben bizonyítottan olyan globális kulturális fenomén, amely a világ bármely társadalmában vizsgálat tárgyát képezheti, ugyanakkor szigorúan úgy „képzeli el” önmagát, mint olyan sajátost és egyedít, amely markánsan különbözik az összes többi nemzettől. (Anderson 1983.)

¹⁹ Hogy csak a mindenki által ismert, napjainkig „terjesztett”, talán legfontosabb referenciát idézzük, gondoljunk a Petőfi Sándor „Alföld” című versének kezdősoraira (*Mit nekem, ti zordon Kárpátok... stb.*). E vers megjelenésének időpontját (1844) Szabó Zoltán egyenesen az Alföld születésnapjának tekinti. (Szabó 1999: 57–58.)

²⁰ A hegy–alföld ellentét, valamint e két tájtípus által szimbolizált tartalmak szembeállítására kvázi kötelező eleme volt minden olyan reprezentációnak, amely táj által meghatározott nemzeti karaktert ábrázolta. Részletesen kifejtve, valamint Gaál József, Eötvös József, John Paget írásai-ból vett példákkal illusztrálva. (Albert 2004: 81–95.)

²¹ Továbbgondolva a már idézett Marcel Mauss, illetve Orvar Löfgren és mások által kifejlesztett elméletet a nemzeti kultúrák kontrasztív voltáról, megállapíthatjuk, hogy a nemzeti

Ám Beniczky idézett írásában a pusztá szimbolikus tere már nem a hegyekkel áll szemben, hanem a polgárosodó várossal, a pusztán lakó, „magyar ember” kontrasztív referense pedig a fejlődő kereskedelem lokális képviselője, a zsidó kocsmáros. Hiszen időközben megváltozott mind a társadalmi, mind a történelmi kontextus, következésképpen a reprezentáció szemantikai tartalmának értelmezési kerete is alaposan átalakult, miközben a jelentéseket hordozó, dichotomikus szerkezet láthatóan állandó maradt.

Nem mellesleg, a szimbolikus terek szembenállásán túl, a vizsgált reprezentációkban fellelhető időreferenciák is követik a kontrasztív logikát és majd’ minden esetben – hol konkrétan, hol csupán metaforák által kifejezve – a mai és az elmúlt szembenállására utalnak.²²

Bármennyire is fontos lenne a téma szempontjából, jelen cikk nem vállalkozik az adott időszak társadalomtörténeti vonatkozásainak, valamint a reprezentáció és a társadalmi valóság bonyolult összefüggéseinek részletes tárgyalására, hiszen jelentőségét tekintve ez a problémakör messze túlmutat e kísérlet keretein, kifejtése minden bizonnyal egy külön tanulmány megírását feltételezné. Ami azonban számunkra egy lehetséges antropológiai olvasat létrehozása szempontjából érdekes, nem más, mint az a megfigyelés, hogy az ilyen típusú nemzeti reprezentációkban szinte kötelezően megjelenő ellentétpárokat értelmezve, több-kevesebb pontossággal kirajzolható a dinamikus alakuló nemzeti önkép. Az a korabeli nemzeti önkép, amely egyrészt szoros, de közel sem egyértelmű kapcsolatban áll a formálódó nemzeti társadalom mély belső kulturális tagoltságával, másrészt pedig magában foglalja a más nemzetekhez viszonyított önmeghatározás kötelező elemeit, vagyis azokat a sajátosnak és egyedinek tekintett vonásokat, amelyek vélhetően megkülönböztetik a magyarokat más nemzetek tagjaitól. Másképpen fogalmazva, az a magyar imázs, amelyet Beniczky írása (és a hozzá hasonló esszencialista ábrázolások) közvetít, indirekt módon a korabeli társadalom belső megosztottságának is lenyomata és mint olyan, a nemzetről, a nemzeti mivoltáról vallott eltérő nézeteket ötvözi és foglalja egy olyan tablóba, amely maga is kontrasztív viszonyban áll a más nemzetekről kialakított képzetekkel.

A „külső másik” képének ábrázolása a legtöbb esetben kétségkívül nem terjed túl a leegyszerűsítő nemzeti sztereotípiák makacs és mechanikus reprodukálásán. Mint ahogyan a *Pusztai élet* idézett részlete is tanúsítja, a „másik”

gondolkodásmód nem tudja meghatározni (és leírni, ábrázolni) a magyarok – de akár a svájciak, franciák stb. – feltételezett tulajdonságait anélkül, hogy össze ne hasonlítsa őket a szomszédos országok lakóinak feltételezett tulajdonságaival. A síkság – a „*magyarnak képe*” – azoknak a tulajdonságoknak a kivetítési tere, amelyek kontrasztív referenciáját a 19. század elején a hegyek szimbolizálják. Ez utóbbiak mintegy leértékelése a negatív jelzők által (zord, fagyos stb.) teszi azt, hogy az önkép táji megjelenítése, a síkság felértékelődik, felsőbbrendűsége markánsan megfogalmazódik. Ez többek között azt is jelenti, hogy minden előzetes várakozás ellenére, a nemzeti tér táji reprezentációja is politikai. (Albert 2004: 90.)

²² Bár a *Pusztai élet* nem bővelkedik ilyen típusú konkrét utalásokban, látni fogjuk, hogy a továbbiakban bemutatásra kerülő ábrázolásokban a mai és az elmúlt szembenállása több ellentétpár mentén is kirajzolódik: ősi *versus* modern, elmaradott *versus* haladó, civilizált *versus* barbár stb.

megidézésének csupán annyi szerepe van magában az ábrázolásban, hogy a „más népek” általános formuláját alkalmazva, mintegy ellenpontját képezze a „mi” meghatározásának. Ezzel szemben, az idegenre, a „másikra” való hivatkozás – paradox módon – éppen az esszencialista reprezentáció legitimálásában játszik óriási szerepet, abban a törekvésben tehát, amely valóságnak kívánja elismertetni a propagált magyar imázst. Márpedig a *Vasárnapi Újság* szerkesztője is az „igen elterjedt külföldi német lapban” való megjelenésre hivatkozik, amikor elfogadásra, „visszafoglalásra” ajánlja a „rólunk terjesztett véleményeket”.

Nyilvánvaló, hogy Beniczky Irma cikke e szempontból sem egyedülálló. Úgy tűnik ugyanis, hogy a korszak lapszerkesztői között bevett gyakorlat volt a magyarokról, a magyar nemzetről külföldön megjelent idegen nyelvű vélemények figyelése, értékelése, lefordítása és újraközlése. Arra is találunk példát, hogy a *Vasárnapi Újság* egyik 1857-ben megjelent számában „A »Wiener Zeitung« véleménye a magyar nemzetiségről” címmel egyenesen újraközli a *Kolozsvári közlöny* által „Szeressük egymást” cím alatt megjelent írás részleteit.²³

„A »Kolozsvári közlönyben« Dózsa Dániel egy lelkes cikket ír, ezen czim alatt »Szeressük egymást«. A cikk végén e sorokat olvassuk: Szeressük magyarokul egymást, ha senki sem fogna minket szeretni, akkor is s még inkább szeressük egymást. De örömmel tapasztalhatjuk, hogy kezdenek nem ignorálni, s habár itt-ott a külföldi írók kicsinylőleg szólnak nemzetünkről: van szerencsém tekintélyre hivatkozni, s megosztani olvasóinkkal szívem örömét, melyet a »Wiener Zeitung«, ezen a legfelsőbb kormány befolyása alatt álló, birodalmi hivatalos lap, múlt havi 132-ik száma keltett fel lelkemben. Az idézett lap ekként nyilatkozik nemzetünkről:

»Meg kell vallanunk, hogy a magyar nép az ő méltóságteljes komolyságával, hűszívű természetességével, szigorúan patriarchális erkölcsével, melly a családélet s vendégszeretet összes erényeit magában foglalja, szükségkép minden szemlélőt legnagyobb tiszteletre gerjeszt. Mint érzelmeiben nyílt, erős, forró és igaz, szeretetében hű s egész az önfeláldozásig oda-adó nép, kedélyében a valódi emberiség alapvonalmait tünteti fel; a műveltséghiány egyeseket néha vadakul sőt nyersekül mutat föl; de a csikós, ki többet társalog állatokkal mint emberekkel, sőt maga a betyár, a polgári társaság intézményeivel szemben ellenséges állást foglalt el, soha sem alávaló. E nép közt nem találsz elsülyedt, elvetemült szíveket, minden egyes tagja bizonyos lovagias szellemtől van átlengve. Ez valóban nem is lehet másképp egy kitűnően elhatározott és vitéz népnél; hogy pedig a magyar ilyen nép, ezt az egész világ ismeri.«»

És hogy az olvasónak semmi kétsége ne maradjon afelől, hogy a *Vasárnapi Újság* erőteljesen propagálja a bécsi lapban közölt magyar ábrázolást, a cikk befejező sorai egészen világosan a tudomására is hozzák. Mi több, a szerző éppen úgy

²³ A „Wiener Zeitung” véleménye a magyar nemzetiségről. VÚ. 1857. július 12. (28. szám).

kíván legitimitást szerezni az általa terjesztett nemzeti reprezentációnak, hogy az idegen nézőpontjára, mint megkérdőjelezhetetlen és objektív ítéletre hivatkozik.

„Csak azért közöljük e helyen is a bécsi hivatalos lap fentebbi sorait, mert még mindig számosan vannak és lesznek örökké, kik inkább hisznek a távolból s magasból jövő hangoknak s ismét mások, kik abban is, a mit önszivők régóta sugall, még jobban megerősödnek, ha azt más, részrehajlatlan, meg nem vesztegetett ítélet által helyeselve látják.”

Miután bevezetőnkben röviden utaltunk a nemzeti reprezentációk és a különböző kulturális identitások közötti bonyolult kapcsolatra, a továbbiakban nem kerülhetjük meg a vázolt esszencialista képzetrel való azonosulás kérdését. Azt a kérdést, hogy a kiegyezés körüli évtizedekben, amikor Magyarországot felgyorsuló technikai fejlődés és társadalmi átalakulás jellemezte, a korabeli társadalom egyes csoportjai tudtak-e azonosulni – ha igen, milyen módon és mértékben – ezzel a széles körben terjesztett magyar imázssal, elfogadhatónak tartották-e, hogy a pusztá sztereotipizált csikósának, betyárjának attribútumai tartósan a magyarok jellemzőivé váltak. Természetesen, mint ahogyan a nemzeti öntudat, úgy a nemzeti diskurzussal való azonosulás mértéke sem mérhető, így a kérdésre a legjobb esetben is csak közvetett válaszokat adhatunk, és legfeljebb e kollektív képzet durkheimi értelemben vett megosztottságára kérdezhetünk rá.

Az idézett szerkesztői megjegyzések mindenképpen arról tanúskodnak, hogy a témát egyáltalán nem tekintették marginálisnak, és hogy bizonyos körökben igencsak népszerű volt. De ugyanarról tanúskodik a *Vasárnapi Újság* szerkesztőségébe beküldött olvasói levelek sokasága is, amely a csikós, betyár, juhász, pusztá témájú naiv verseknek és ismertetőknak valóságos divatját sejtetik. Csak-hogy voltak más vélemények is, amelyek szintén hangot kaptak – érdekes módon – még a *Vasárnapi Újságban* is, igaz, jó évtizeddel később.

1870-ben a lap januári számában „Képek a pusztáról” címmel, három részből álló sorozat indult, amelynek hangvétele merőben különbözött a fent idézett írásokétól. Elsőként „1. A csikós” cím alatt nagyméretű rajz jelent meg, amelyet „2. A juhász” címmel egy másik követett februárban, végül pedig áprilisban „3. A gulyás” feliratú rajz zárta a sort (lásd Melléklet). Mint ahogyan a képaláírások is jelzik, a szokatlanul nagyméretű rajzok fénykép után készültek: „Gondy és Egey fényképe után Jankó J.” rajzolta őket.²⁴ Mindehárom rajzot rövid jegyzet kíséri, amelyeket „Kg.”-ként írt alá szerzőjük.

A képek és a hozzájuk tartozó szövegek meglehetősen furcsa viszonyban állnak egymással. A rajzokon látható aprólékosan kidolgozott figurák ábrázolásmódja megfelel a korabeli zsánerkép elvárásainak: a bemutatott foglalkozások képviselői jellegzetes öltözékben pózolnak a kép közepén, a mesterségük

²⁴ A Gondy és Egey fényírda 1865-ben kezdte meg működést Debrecenben. Évente 800 képet is készítettek, főleg zsánerképeket a helyi társadalom tagjairól.

gyakorlásához, valamint a „különös” életvitelükhöz szükséges összes kellékkel felszerszámozva (karikás ostor, szűr, pásztorbot stb.), koruk idealizált dokumentumaiként.²⁵ Ellenben a kísérő jegyzetek, mind tartalmukban, mind stílusukban szembemennek az előzetes elvárásokkal, meglepő szemantikai feszültséget teremtve a rajzok és a hozzájuk tartozó szövegek között. Ahelyett ugyanis, hogy az általános gyakorlathoz igazodva a képek közvetítette látványt magyaráznák, vagy egészítenék ki, valójában a képek mögött rejlő és az általuk előhívott kollektív képzetet értékelik. És miután a szerző értékelése meglehetősen negatív, jegyzetei publikálásával egyfajta ellendiskurzust hoz létre: tulajdonképpen annak az esszencialista nemzeti képzetnek a karikírozott, negatív ábrázolását, amelyet – mint ahogyan a korábbi számaiból idézett szövegek is bizonyítják – a *Vasárnapi Újság* is oly vehemensen terjesztett.

A „Kg.” monogram mögött rejtőző szerző részéről láthatóan föl sem merül az ábrázolt magyarral való azonosulás kérdése, hiszen maró gúnnyal figurázza ki a sokat hivatkozott sztereotipizált figurákat: a csikóst, a gulyást és a juhászt, valamint az általuk reprezentált egész esszencialista magyar képzetet. Anélkül, hogy részletesen véleményeznénk ezen írások által közvetített és a témánk szempontjából is rendkívül gazdag tartalmakat, a továbbiakban csupán néhány kiragadott részletet idézünk. Az alábbi szövegek elemzése a kutatás következő szakaszában megírandó hosszabb tanulmány részét fogják képezni.

„Még nem több ideje, mint a mennyi alatt a nyalka bojtár izmos számadóvá élemedik, hogy a csikós egyeduralkodó fejedelme volt a pusztának. A gulyás csak herczeg, a kondás csak gróf, a juhász csak báró, a tanyás pedig pláne csak nemes ember volt mellette. Udvarat mindenik tartott magának, de nagyon különbözött egymástól. A gróf ugrifüles, a báró nyaklánczos, a nemes ember limpes-lompos tányérnyalók. [...] De valódi nemesek csak a fejedelem udvarában voltak találhatók, melyek némelyike egész Bábolnág vagy Mezőhegyesig vitte föl családfáját.”²⁶

„Szóval, a magyar juhász minden tekintetben eredeti alak, kiváló nemcsak minden korok, nem-, csak minden pásztorok, de még minden juhászok közül is. Mert keleten a nyáj fékezhetlen elemek zürzavara, nyugaton pedig agyon fékezettek árnyképe; testületi szellem a juhok közt csupán Magyarországon van kifejlődve, s a grémium feje, fejedelmi feje a juhász. [...] És van neki, a mi legfőbb: költészete [...] Eszterházy fogadott, hogy egész Spanyolországban nincs annyi juh, mint az ő jószágain, – érdemes lett volna arra is fogadnia, hogy egész Amerikában nincs annyi költészet, mint az ő juhászáinál.”²⁷

²⁵ Jellemző módon, az évfolyam bekötött példányában mindhárom képet a „Hazai táj- és néprajzok, közintézetek, népszokások, műtárgyak” cím alá sorolták be.

²⁶ Képek a pusztáról. 1. A csikós. VÚ. 1870. január 2. 17. évf. 1. sz. 3–4. lap

²⁷ Képek a pusztáról. 2. A juhász. VÚ. 1870. február 13. 17. évf. 7. sz. 86. lap

1. kép
Gulyás

2. kép
Juhász

3. kép
Csikós

„Bizony elég oka volt a pusztának megfogytatkozni. Bizony nem csoda, ha a plédbe csavargatott turista, ki a »Tschikoschen« tanulmányozása végett a pusztára vetemedik, a csikóst egyedül találja a pusztán. Azt még ott találja. – Míg a puszta legutolsó göröngyét is fel nem törö a civilizatió, a legcsekélyebb mocsarat is württembergiekkel, mecklenburgiakkal föl nem szívatják, [...] míg a lovak ki nem mennek divatból, addig mindig lesz csikós. A Pampas nem lehet el gaucho nélkül, a sivatag teve nélkül, a tenger hajó nélkül, a puszta csikós nélkül.”²⁸

„És a csikós ma is eredeti alak. Távol a vanyiga korszakodástól, megtartotta saját jellegét, s kor és körülmények által nem hagyta azt élő szobráról levakartatni. Válla mint két üllő, dereka mint fatörzs, két csípeje mint egy szirt két kiálló foka, térdei mint gépcsavarok, két karja mint két öntött vasdarab, arcza ma is méltóságot fejez ki, s annak a magyar bölcsnek, ki azt mondta, hogy »azért böcsüli az angolt, mert az minden más nemzetbelit lenéz«, – nem ajánlhatok jobbat, minthogy tanulmányozza a csikós önérzetes arczát.”²⁹

²⁸ Képek a pusztáról. 1. A csikós. VÚ. 1870. január 2. (17.) 1. 3–4.

²⁹ Képek a pusztáról. 1. A csikós. VÚ. 1870. január 2. (17.) 1. 3–4.

„Ma a csikós csak kificzamodott nóta már, [...] genrekép, melyet fotográfusok lekapnak, Párisban kiállítanak és medaillont kapnak érte.”³⁰

„A civilizáció szele ma már elhatott egészen a gulyáig, de csak a szele [...] A gulyás ép oly eredeti s elválhatlan alakja a pusztának, mint a csikós. Árva tölgyfa botjára támaszkodva, bekötött ujjú szűrében, zsírba beszegett nagy karámú kalapjában, a rideg gulya mellett kiegészítő része az elláthatlan messzeségnek. [...], [rajta] minden csupa gulyási. És ezen nincs mit szégyelnie. A gulyásság: rang. Legmagasb hivatal a szarvasmarha körül, fölötte állván tehéncordásnak, bornyúcsordásnak, béresnek, tehenésznek. És tisztesség is a gulyásság.”³¹

Nézetünk szerint, az idézett részletek meggyőzően illusztrálják az elemzés során megfogalmazott azon észrevételeket, amelyeket az esszencialista nemzeti reprezentáció struktúrájával és működési sajátosságaival kapcsolatban próbáltunk kifejteni. Legfőképpen azért, mert a humoros szövegek gyakorlatilag ugyanolyan módon épülnek fel, mint a már korábban idézett ábrázolások, mindössze azzal a különbséggel, hogy az általuk közvetített üzenet más, mondhatni, negatív előjelű. A reprezentáció szerkezete azonban olyannyira hasonló, hogy azt is gondolhatnánk, hogy az 1870-ben megjelent három szöveg konkrétan az 1859-es „Pusztai élet” kliséire válaszol. Vagy akár arra, hogy a *Wiener Zeitung*-ból fordított magyar sztereotípiát karikírozza. Hiszen a pusztai lakóinak leírásában például, „Kg.” jegyzete egyenesen görbe tükröt tart a korábban felvázolt jellemrajznak, alaposan kifigurázva a csikós személyét, és vele mindazokat az attribútumokat, amelyek a csikóst, mint nemzeti sztereotípiát meghatározzák: úgymint erős, kitartó, büszke, költészetet, zenét kedvelő, hagyományaihoz ragaszkodó stb. Ezen túlmenően, a már korábban megismert fontos szerkezeti elemeket, a dichotóm párokat is rendre megtaláljuk a karikatúrában: a pusztai lakói *versus* idegenek, az „ősi” pusztai *versus* modernitás stb.

Végső soron, a nemzeti képzet karikírozott változatának vizsgálata megerősíti azt az előfeltevést, amely szerint az esszencialista reprezentációt tartó szerkezet egy többé-kevésbé állandó váz, amelyre a közölni kívánt tartalomtól függetlenül ráépülnek a konstrukció kulcsfontosságú elemei, az a néhány kvázi kötelező elem, amely feltehetően azért szükséges, hogy e nemzeti reprezentáció megosztható kollektív képzetként működhessen. A kihagyhatatlan alapelemekre támaszkodó szerkezet bővítésével, a reprezentációnak végtelen számú variációját termelte ki a 19. század.

Márpedig fontos kiemelni, hogy kutatásunk tárgya nem csupán egy publicisztikai vagy irodalmi képzet. Az esszencialista nemzeti reprezentációkhoz ugyanis mindig érzelmileg viszonyulnak a társadalom egyes tagjai vagy csoportjai. Legyen az negatív vagy pozitív módon, mindenképpen az önkép módosul,

³⁰ Képek a pusztáról. 1. A csikós. VÚ. 1870. január 2. (17.) 1. 3–4.

³¹ Képek a pusztáról. 3. A gulyás. VÚ. 1870. április 17. (17.) 16. 194.

erősödik meg, vagy sérül. Így az esszencialista nemzeti reprezentáció tárgyával való emocionális azonosulás, illetve annak elutasítása, kritikája, kigúnyolása valójában a nemzeti önkép eltérő felfogására reflektáló megannyi reakció. Továbbá, az azonosulás/elutasítás, a kizárás/ befogadás elemzése nem csupán azokat az ellentmondásokat világíthatja meg, amelyek a nemzeti közösséget különböző módokon „elképzeli” társadalmi csoportok között feszülnek, hanem kirajzolhatja a kollektív képzetek kialakulásának eddig kevésbé kutatott belső mechanizmusait is.

FORRÁSOK

Vasárnapi Újság, 1857, 1859, 1870.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Albert Réka 2004: „Te a magyarnak képe vagy nagy rónaságunk!”, avagy a nemzeti tér táji reprezentációja. In: Borsos Balázs – Szarvas Zsuzsa – Vargyas Gábor (szerk.): *Fehéren, feketén. Varsánytól Ritiig*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 81–95.
- Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalisme*. Verso, London.
- Geertz, Clifford 2001: *Az értelmezés hatalma*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- Herzfeld, Michael 1992: La Pratique des stéréotypes. *L'Homme* 121. (32.) 1. 67–77.
- Kapferer, Bruce 1989: Nationalist Ideology and a Comparative Anthropology. *Ethnos* (54.) 3–4. 161–199.
- Mauss, Marcel 1969: La nation. In: Uő: *Oeuvres*. 3. *Cohésion sociale et division de la sociologie*. Les Éditions de Minuit, Paris, 573–625.
- Szabó Zoltán 1999: *Szerelmes földrajz*. Második kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.